

Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності

1. Вступ
 2. Сутність громадянського виховання
 3. Підходи та принципи виховання громадянина
 4. Мета й завдання громадянського виховання та освіти
 5. Зміст громадянського виховання
 6. Форми громадянського виховання
 7. Інститути, що забезпечують громадянське виховання
 8. Основні шляхи реалізації концепції
 9. Додаток. Понятійний апарат
- ### 1.ВСТУП

Актуальність громадянського виховання особистості у сучасному українському суспільстві великою мірою зумовлюється необхідністю державотворчих процесів на засадах гуманізму, демократії, соціальної справедливості, що мають забезпечити усім громадянам рівні стартові можливості для розвитку й застосування їх потенційних здатностей, досягнення суб'єктивно привабливих і водночас соціально значущих цілей як умови реалізації найголовнішої соціально-психологічної потреби особистості - потреби у самовизначенні та самостверженні.

Процес розбудови й утвердження суверенної, правової, демократичної, соціально орієнтованої держави органічно пов'язаний із становленням громадянського суспільства в Україні, що передбачає суттєву трансформацію світоглядних орієнтацій та самосвідомості народу.

Актуальність громадянського виховання в Україні" зумовлюється водночас процесом відродження нації. Для України, яка є поліетнічною державою, громадянське виховання відіграє особливо важливу роль ще й тому, що воно покликане сприяти формуванню соборності України, що є серцевиною української національної ідеї. Саме на базі демократичних цінностей, що мають лежати в основі громадянського виховання, можливе об'єднання різних етносів і регіонів України задля розбудови й вдосконалення суверенної, демократичної держави, громадянського суспільства.

Ці процеси вимагають формування громадянської культури. Важливу роль у цьому плані відіграють всі ланки системи освіти загалом і громадянська освіта та виховання, зокрема, особливо у суспільстві перехідному, де вони не тільки підтримують, а й закладають основи демократичної ментальності, формують у громадян ідеї та поняття про права і обов'язки людини, виховують здатність до критичного мислення, уміння відстоювати свої права, інтереси, переконання, усвідомлювати свої обов'язки та виявляти толерантність до поглядів іншої людини, керуватися у вияві соціальної активності демократичними принципами.

Оскільки громадянське виховання вперше впроваджується в освітній простір України, то виникає гостра потреба у визначенні основних засад, цілей, напрямів, змісту, форм і методів громадянського виховання, які цілеспрямовано та ефективно забезпечували б процес розвитку і формування громадянина, тобто особистості, в якій органічно поєднуються високі моральні чесноти, громадянська зрілість, патріотизм, професійна компетентність, самоактивність, творчі начала, потреба у самовдосконаленні, розвиненість почуття обов'язку й відповідальності перед суспільством, Батьківщиною.

2. СУТНІСТЬ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ

Громадянське виховання - процес формування громадянськості як інтегрованої якості особистості, що надає людині можливість відчувати себе морально, соціальне, політичне, юридичне дієздатною та захищеною. Воно покликане виховувати особистість чутливою до свого оточення, долучати її до суспільного життя, в якому права людини виступають визначальними. Громадянське виховання об'єднує в собі суспільну й приватну сфери.

Звідси громадянськість - багатоаспектне поняття. Це фундаментальна духовно-моральна якість, світоглядно-пси-хологічна характеристика особистості, що має культурологічні засади. Громадянськість - це також реальна можливість втілення в життя сукупності соціальних, політичних і громадянських прав особистості, її інтеграція в культурні й соціальні структури суспільства.

В педагогічному плані громадянськість містить в собі знання, переживання й вчинки. Ці складові знаходяться в певних зв'язках й взаємодії при переважанні на певних етапах розвитку індивіда емоційного компоненту, формування почуттєвої сфери.

Важливе місце у громадянському вихованні посідає громадянська освіта – навчання спрямоване на формування знань про права і обов'язки людини. Громадянська освіта тісно пов'язана з формуванням соціально-політичної компетентності особистості у суспільній сфері.

У процесі громадянського виховання освітня складова доповнюється вихованням в душі громадянськості. Це поняття об'єднує в собі громадянську, політичну соціалізацію майбутнього громадянина та його здатність долучати до цього процесу моральні цінності.

На відміну від інших розвинутих країн, де громадянське виховання майже повністю базується на політичній та правовій сфері діяльності громадянського суспільства, в Україні на сучасному етапі її розвитку громадянське виховання, через відсутність відповідної правової та юридичної бази або її недієспроможності, майже повністю базується на морально-етичних засадах, тобто морально-етичні імперативи й цінності виступають головним критерієм ефективності громадянського виховання.

3. ПІДХОДИ ТА ПРИНЦИПИ ВИХОВАННЯ ГРОМАДЯНИНА

Досягнення цілей громадянського виховання вимагає дотримання наукового підходу до організації цього процесу, тобто врахування об'єктивних закономірностей його перебігу, взаємодії системи чинників, що його детермінують (раціональність, об'єктивність, наукова картина світу).

Науковий підхід до процесу формування особистості -громадянина передбачає, що дія загальних закономірностей розвитку громадянськості опосередковується впливом конкретно-історичних умов життєдіяльності даного суспільства загалом і кожного з його членів зокрема. Конкретно-історичний підхід допомагає збагнути й сформулювати специфічні, найбільш актуальні на даному етапі розвитку українського суспільства завдання громадянського виховання, а саме:

– усвідомлення громадянами України необхідності державотворчих процесів у поєднанні з розбудовою громадянського суспільства;

– формування у молодого покоління почуття патріотизму, відданості Батьківщині й водночас відчуття належності до світової спільноти.

Ефективність виховання громадянськості — як і багатьох інших особистісних характеристик – значною мірою визначається реалізацією у виховному процесі діяльнісного підходу, згідно з яким у структурі особистості виникають і закріплюються перш за все ті новоутворення, у «конструювання» яких індивід вкладає свої почуття, власну працю, енергію, конкретну дію, проявляючи цілеспрямовану активність. Отже, особистість громадянина формується за умови його реальної включеності у діяльність, коли апробуються, перевіряються на практиці відповідні громадянські цінності.

У громадянському вихованні особливого значення набуває особистісно-зорієнтований підхід, коли в центрі освітньо-виховного процесу стоять інтереси дитини, її потреби та можливості, права окремого індивіда, його суверенітет. Лише через таку ієрархію ціннісних підходів як людина (особистість) – народ (культура, історія, освіта) – держава (суспільство) можна реалізувати перспективну й демократичну модель виховання в душі громадянськості. При цьому співвідношення особистісних і ситуативних факторів розглядається як співвідношення особистісних якостей й об'єктивних вимог діяльності.

Необхідною умовою громадянського виховання виступає системний підхід, який передбачає розгляд цілісного багаторівневого, ієрархічного, взаємозалежного, детермінованого відкритого процесу в його постійному розвитку й саморозвитку. В умовах прогресуючої спеціалізації освіти та формуванні комунікаційних перешкод (бар'єрів) між людьми системний підхід виступає основою організації й впровадження в практику такого всеохоплюючого феномену як громадянське виховання.

Серед принципів, дотримання яких у процесі громадянського виховання особистості є найбільш вагомими, слід назвати наступні:

– Принцип гуманізації та демократизації виховного процесу, що передбачає рівноправність, проте рівнозобов'язаність учасників педагогічної взаємодії, їх взаємоповагу, переважаючу діалогічність взаємодії, що викликає у вихованця позитивну налаштованість до впливів вихователя, відкритість до сприйняття громадянських цінностей: щирості, доброти, справедливості, доброзичливості, співчутливості, милосердя тощо.

– Принцип самоактивності й саморегуляції сприяє розвитку у вихованця суб'єктних характеристик, формує здатність до критичності й самокритичності, до прийняття самостійних рішень, що поступово виробляє громадянську позицію особистості, почуття відповідальності за її реалізацію у діях та вчинках.

- Принцип системності, згідно з яким процес громадянського виховання зумовлюється гармонійністю розвитку низки взаємопов'язаних новоутворень у структурі особистості; фрагментарність; односторонність, переоцінка значення одних новоутворень і нехтування іншими, намагання виховувати дитину «по частинах» гальмує дію психолого-педагогічних механізмів, які спрацьовують лише за умови наявності системи певних складових.
- Принцип комплексності та міждисциплінарної інтегрованості, який передбачає налагодженість у громадянському вихованні тісної взаємодії та об'єднання навчального й виховного процесів, зусиль найрізноманітніших інституцій – сім'ї, дошкільних закладів, школи, громадських спілок, дитячих, молодіжних самодіяльних угруповань, релігійних організацій – усіх об'єднань, що причетні до процесу виховання та самовиховання.
- Принцип наступності та безперервності: починаючись у дошкільному віці, з перших років життя дитини, громадянське виховання проходить ряд етапів, протягом яких поступово ускладнюються, урізноманітнюються зміст та напрями розвитку тих утворень, котрі загалом складають цілісну систему характеристик процесу утворення громадянських чеснот особистості. Він є безперервним, нескінченним, триває протягом усього свідомого життя людини.
- Принцип культуровідповідності, що в цьому контексті передбачає органічну єдність громадянського виховання з історією та культурою народу, його мовою, народними традиціями та звичаями, що забезпечують духовну єдність, наступність та спадкоємність поколінь.
- Принцип інтеркультурності, що передбачає інтегрованість української національної культури у контекст загальнодержавних, європейських і світових цінностей, у загальнолюдську культуру. Реалізація цього принципу означає, що у процесі громадянського виховання мають забезпечуватись передумови для формування особистості, вкоріненої у національний ґрунт і водночас відкритої до інших культур, ідей та цінностей. Лише така особистість здатна зберігати свою національну ідентичність, оскільки вона глибоко усвідомлює національну культуру як невід'ємну складову культури світової.

4. МЕТА Й ЗАВДАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ ТА ОСВІТИ

Мета громадянського виховання – сформувати свідомого громадянина-патріота, тобто людину, якій притаманні особистісні якості й риси характеру, спосіб мислення, вчинки та поведінка, спрямовані на розвиток демократичного громадянського суспільства в Україні.

Мета громадянського виховання конкретизується через систему завдань:

- визнання й забезпечення в реальному житті прав людини як гуманістичної цінності та єдиної норми всіх людей без будь-яких дискримінацій, на чому будується відкрите, демократичне, громадянське суспільство;
- усвідомлення взаємозв'язку між ідеями індивідуальної свободи, прав людини та її громадянською відповідальністю;

- формування національної свідомості, належності до рідної землі, народу; визнання духовної єдності поколінь та спільності культурної спадщини; виховання почуття патріотизму, відданості у служінні Батьківщині;
- утвердження гуманістичної моралі та формування поваги до таких цінностей як свобода, рівність, справедливість;
- формування соціальної активності особистості на основі соціальних умінь: готовність до участі у процесах державотворення, здатність до спільного життя та співпраці у громадянському суспільстві, готовність взяти на себе відповідальність; здатність розв'язувати конфлікти у відповідності з демократичними принципами, здатність до самостійного життєвого вибору на основі гуманістичних цінностей;
- формування працелюбності особистості, відповідальності за свої дії;
- формування політичної та правової культури засобами громадянської освіти, яка забезпечує знання про політичні системи та владу на всіх рівнях суспільного життя, про закони та законодавчі системи; виховання поваги до Конституції України, законодавства, державної мови;
- розвиток критичного мислення, що забезпечує здатність усвідомлювати та відстоювати особисту позицію в тих чи інших питаннях, вміння знаходити нові ідеї та критично аналізувати проблеми, брати участь у дебатах, вміння переосмислювати дії та аргументи, передбачати можливі наслідки дій та вчинків;
- уміння визначати форми та способи своєї участі в житті суспільства, спілкуватись з демократичними інститутами, органами влади, захищати і підтримувати закони та права людини, бути обізнаним зі способами соціального захисту;
- формування інтеркультурного менталітету, сприйнятливості до культурного плюралізму, загальнолюдських цінностей, толерантного ставлення до інших культур і традицій;
- вироблення негативного ставлення до будь-яких форм насильства; активне попередження тенденцій до виявлення деструктивного націоналізму, проявів шовінізму, фашизму, месіанських налаштованостей.

5. ЗМІСТ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ

Виховання громадянина має бути спрямованим передусім на розвиток патріотизму – любові до свого народу, до України. Важливою якістю українського патріотизму має бути турбота про благо народу, сприяння становленню і утвердженню України як правової, демократичної, соціальної держави, готовність відстояти незалежність Батьківщини.

З патріотизмом органічно поєднується національна самосвідомість громадян, яка базується на національній ідентифікації: вбирає в себе віру в духовні сили своєї нації, її майбутнє; волю до праці на користь народу; вміння осмислювати моральні та культурні цінності, історію, звичаї, обряди, символіку; систему вчинків, які мотивуються любов'ю, вірою, волею, осмисленням відповідальності перед своєю нацією.

Одним з головних показників громадянської зрілості є збереження української мови, ґрунтовне володіння нею.

Важливе місце у змісті громадянського виховання посідає формування культури міжетнічних стосунків. Культура міжетнічних відносин – це реалізація взаємозалежних інтересів етносів, народностей у процесі економічного, політичного, соціального і духовного життя на принципах свободи, рівноправності, взаємодопомоги, миру, толерантності.

Культура міжетнічних стосунків має економічну, політичну, правову, духовну основи. Деформація цих основ призводить до конфліктних міжетнічних стосунків, проявів шовінізму та інших небезпечних для громадянського миру і злагоди ситуацій.

Культура міжетнічних стосунків проявляється у повазі інтересів, прав, самобутності великих і малих народів: у підготовці особистості до свідомого життя у вільному, демократичному суспільстві; готовності й умінні йти на компроміси з різними етнічними, релігійними групами заради соціального миру в державі.

Громадянське виховання має стимулювати також розвиток планетарної свідомості. Вона включає відчуття єдності й унікальності життя на Землі, повагу до всіх народів, їх прав, інтересів і цінностей; розуміння світу як єдності і різноманітності, системи держав, які мусять мирно співіснувати, співпрацювати в умовах свободи, на засадах моральних ідеалів, гуманізації міжнародних стосунків, визнання головним пріоритетом права людини націй і народів, постійної уваги до світових проблем.

Визначальною характеристикою громадянської зрілості як результату громадянського виховання є розвинена правосвідомість — усвідомлення своїх прав, свобод, обов'язків, ставлення до Закону, до державної влади. Правосвідомість охоплює знання, почуття, волю, уяву, думку і сферу підсвідомого духовного досвіду особистості.

Основою правосвідомості особистості є усвідомлення, що головне завдання України як цивілізованої держави полягає в захисті соціальних інтересів, прав і свобод своїх громадян. Свобода і незалежність особистості є умовою безпеки і розквіту України. Тому ніхто не повинен бути поза системою захисту, турботи і сприяння. В той же час держава мусить гарантувати кожному реальну можливість працювати і творити за своєю вільною і творчою ініціативою. Права людини абсолютні, інтереси держави і суспільства відносні. Правова держава дотримується верховенства Закону, якому рівною мірою підкоряються всі його органи, а також громадські організації і окремі особи.

Для того, щоб захистити свої права, громадянин зобов'язаний добровільно дотримуватись чинних законів, знати не лише свої права, але й сприймати їх як свої обов'язки. В цьому діалектика взаємовідносин прав і обов'язків, головна суть виховання правосвідомості.

Правова демократична держава, якою прагне стати Україна, передбачає, що її громадяни не лише добровільно дотримуватимуться чинних законів, але й конституційними методами боротимуться за нові, кращі закони.

Важливою складовою змісту громадянського виховання є розвиток політичної культури. Вона включає належну політичну компетентність, знання про типи держав, політичне влаштування суспільства, політичні організації та інституції, принципи, процедури й регламенти суспільної взаємодії, виборчу систему. Політична культура виявляється також

у лояльному і водночас критично вимогливому ставленні людей до держави, її установ, органів влади, у здатності громадян брати участь у прийнятті рішень, які мають впливати на владу.

Громадянська зрілість підростаючого покоління включає бережливе ставлення до природи, що є справою як внутрішньодержавною, так і міжнародною. Це ставлення проявляється в особистій причетності й відповідальності за збереження і примноження природних багатств, вироблення уміння співіснувати з природою, нетерпимості і безкомпромісній боротьбі проти губителів природи, усвідомленні особливостей і основних екологічних проблем навколишнього середовища.

Найважливішою складовою громадянської свідомості є моральність особистості. Вона включає гуманістичні риси, що являють собою єдність національних і загальнолюдських цінностей: доброту, увагу, чуйність, милосердя, толерантність, совість, чесність, повагу, правдивість, працелюбність, справедливість, гідність, терпимість до людей, повагу і любов до своїх батьків, роду. Названі якості визначають культуру поведінки особистості.

Норми моралі полегшують сприймання норм правових, які, в свою чергу, сприяють глибшому усвідомленню моральних істин. Моральна свідомість дозволяє побачити і усвідомити ту межу моральної поведінки, за якою починаються аморальні і протиправні вчинки. Високоморальна свідомість стимулює соціальне ціннісну поведінку, застерігає від правопорушень.

Значне місце у змісті громадянського виховання посідає формування культури поведінки особистості, що виявляється у сукупності сформованих соціально значущих якостей особистості, заснованих на нормах моралі, закону, вчинків людини. Культура поведінки виражає, з одного боку, моральні вимоги суспільства, закріплені в нормах, принципах, ідеалах закону, а з іншого – засвоєння положень, що спрямовують, регулюють і контролюють вчинки та дії людини.

Важливою складовою змісту громадянського виховання є розвиток мотивації до праці, усвідомлення життєвої необхідності трудової активності, ініціативи, підприємництва, розуміння економічних законів і проблем суспільства та шляхів їх розв'язання, готовності до соціальної творчості як умови соціальної адаптації, конкурентоздатності й самореалізації особистості в ринкових відносинах.

Усвідомлення працьовитості як високої моральної цінності є одним з найсуттєвіших свідчень громадянської позиції людини, її суспільної значущості.

6. ФОРМИ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ

Процес громадянського виховання особистості значною мірою зумовлюється змістовими характеристиками освітніх предметів, які забезпечують оволодіння системою знань про людину та суспільство, їх сутність, походження, шляхи самовизначення та самоствердження, що є умовою формування світоглядних орієнтацій особистості, вироблення у неї власної філософії життєдіяльності у контексті спільноти, громадянського суспільства, з яким дана особистість себе ідентифікує. Крім того, оволодіння системою знань формує здатність усвідомлювати місце своєї спільноти серед інших спільнот світу, норми міжнародного спілкування та взаємодії.

Весь освітній процес у закладах освіти має бути насичений різними аспектами громадянського виховання, однак особлива роль тут належить предметам соціально-гуманітарного циклу, а саме: історії, географії, природознавству, суспільствознавству, літературі, як українській, так і світовій. До них долучаються й предмети художньо-естетичного циклу та ті, що входять до шкільного компоненту освіти.

Ефективність громадянського виховання значною мірою зумовлюється спрямованістю власне виховного процесу, формами та методами його організації.

Серед методів та форм громадянського виховання пріоритетна роль належить активним методам, що базуються на демократичному стилі взаємодії й спрямовані на самостійний пошук істини, сприяють формуванню критичного мислення, ініціативи й творчості.

До таких методів належать: ситуаційно-рольові ігри, соціодрама, метод відкритої трибуни, соціально-психологічні тренінги, інтелектуальні аукціони, «мозкові атаки», метод аналізу соціальних ситуацій з морально-етичним характером, ігри-драматизації тощо.

Крім цих методів доцільно долучати також традиційні: бесіди, диспути, лекції, семінари, різні форми роботи з книгою, з періодичною пресою, самостійне рецензування і т. ін.

Застосування наведених форм та методів громадянського виховання покликане формувати в особистості когнітивні, нормативні та поведінкові норми, що включають в себе вироблення умінь міркувати, аналізувати, ставити питання, шукати власні відповіді, критично розглядати проблему з усіх боків; робити власні висновки, брати участь у громадському житті, набувати умінь та навичок адаптації до нових суспільних відносин адекватної орієнтації; захищати свої інтереси, поважати інтереси і права інших, самореалізуватися тощо.

7. ІНСТИТУТИ, ЩО ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ ГРОМАДЯНСЬКЕ ВИХОВАННЯ

Виховання громадянина України покладається на освітньо-виховні заклади (як формальної, так і неформальної освіти): дошкільні навчальні заклади, школи, професійно-технічні училища, вищі навчальні заклади – інститути та університети, позашкільні заклади освіти, клуби, центри, бібліотеки; установи культури, громадські (неурядові) організації. Виконувати завдання громадянського виховання мають також засоби масової інформації шляхом публікації відповідних матеріалів, підготовки та випуску навчальних теле- та радіопередач. Важлива роль у формуванні громадянськості належить сімейному вихованню.

Останнім часом зростає вплив церкви та її інститутів на формування світоглядних орієнтацій особистості, що зумовлює необхідність співпраці різних інститутів громадянського виховання, знаходження спільних цілей діяльності у цьому напрямі.

Сприяття досягненню цілей громадянського виховання значною мірою покликані різноманітні благодійні та філантропічні організації та фонди шляхом підтримки виховних заходів, конкурсів, семінарів, тренінгів, надання грантів для розробки науково-методичних матеріалів, посібників, підручників, фінансової підтримки публікацій тощо.

Інститути, що забезпечують громадянське виховання, не можуть залишатися індиферентними виконавцями в умовах перехідного періоду, швидких змін у суспільстві. Вони виступають окремим, автономним суб'єктом процесу громадянського виховання.

В контексті формування рис громадянськості виховні інститути мають брати до уваги всі складові моменти, а саме: розташування школи (регіон, міська чи сільська школа); тип школи (масова чи елітарна); контингент дітей (моноетнічна чи поліетнічна); ступінь автономності школи щодо влади і освітянських структур; психофізіологічні особливості кожного вікового періоду розвитку дитини (підліток – народження громадянина); психосоціальні особливості дітей, що відвідують школу (соціальний статус, належність до певної конфесії); сприйняття національних та загальнолюдських цінностей та орієнтирів.

8. ОСНОВНІ ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ

Ефективність процесу виховання в душі громадянськості залежатиме від повноти реалізації усіх його складових. Конкретними шляхами можуть бути:

– включення проблематики громадянського виховання до дослідницьких програм та планів навчальних та наукових закладів, проведення науково-теоретичних конференцій та семінарів, практично-методичних нарад з актуальних проблем громадянського виховання та освіти;

– підвищення професійної кваліфікації педагогів та вихователів, для чого необхідно створити на базі обласних інститутів післядипломної освіти гнучку, оперативну систему науково-методичної підготовки та перепідготовки;

– спрямування Міністерства освіти і науки України, Академії педагогічних наук України, Міністерства освіти Автономної Республіки Крим, управлінь освіти обласних, Київської та Севастопольської міських адміністрацій на організацію та проведення науково-методичних конференцій, семінарів, нарад, засідань методичних об'єднань, створення творчих колективів з проблем громадянського виховання та освіти;

– створення на базі кращих освітянських закладів експериментальних центрів для опрацювання виховних інновацій, розповсюдження передового досвіду творчих педагогічних працівників, вихователів;

– корегування та узгодження змісту освіти, навчальних планів та програм з метою орієнтації на цінності культури громадянськості вже існуючих дисциплін соціально-гуманітарного циклу, розробка та запровадження нових курсів, що сприятимуть формуванню політичної, правової культури та рис громадянськості молодого покоління України;

– науково-методичне забезпечення підготовки педагогів та вихователів, соціальних працівників, психологів вищих навчальних закладів з урахуванням завдань громадянського виховання;

– розробка та видання типових програм, методичних посібників, підручників, методичних матеріалів;

– розробка й запровадження нових методик навчання та виховання;

– організація та забезпечення психолого-педагогічного всеобучу батьків з метою підвищення ролі родинного виховання;

- використання засобів масової інформації з метою висвітлення кращого досвіду громадянського виховання дітей та молоді;
- розробка та впровадження навчально-виховних програм з громадянської освіти та виховання;
- вивчення світового педагогічного досвіду, адаптація кращих прикладів громадянського виховання та освіти;
- налагодження контактів з міжнародними організаціями, проведення спільних міжнародних заходів та проектів з проблем громадянського виховання та освіти.

ДОДАТОК. ПОНЯТІЙНИЙ АПАРАТ

ГРОМАДЯНИН – людина, яка ідентифікує себе з певною країною, у якій вона наділена відповідним юридичним статусом, що є підставою для користування певними правами, а також дотримання обов'язків.

ГРОМАДЯНСТВО – юридичний статус особистості, який надається їй після досягнення відповідного віку або шляхом натуралізації і засвідчується врученням їй відповідного документу. Громадянський статус пов'язаний з отриманням людиною певних юридичних, політичних, економічних та інших прав і накладанням відповідальності за дотримання встановлених у державі порядків.

ГРОМАДЯНСЬКІСТЬ – духовно-моральна цінність, світоглядно-психологічна характеристика людини, що зумовлена її державною самоідентифікацією, усвідомленням належності до конкретної країни. З цим пов'язане більш або менш лояльне ставлення людини до встановлених в державі порядків, законів, інституцій влади, відчуття власної гідності, знання і повага до прав людини, чеснот громадянського суспільства, готовність та вміння домагатися дотримання власних прав та обов'язків.

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО – поняття, що вживається для означення сукупності існуючих у суспільстві відносин, які є державно-політичними, сфери життєдіяльності громади й окремих індивідів, що є цивільною, не казенною, приватною, перебуває поза впливом держави, її директивного регулювання й регламентації. Його існування втілюється у приватному житті громадян, у функціонуванні вільного ринку, у безперешкодному поширенні духовних, релігійних, моральних, національних цінностей, у добровільно сформованих асоціаціях та організаціях громадян в усій різноманітності вільно здійснюваних ними міжособових зв'язків (сімейних, общинних, економічних, культурних, релігійних, тощо).

ГРОМАДЯНСЬКЕ ВИХОВАННЯ – формування громадянськості як інтегративної якості особистості, яка дає можливість людині відчувати себе морально, соціальне, політичне та юридичне дієздатною та захищеною.

ГРОМАДЯНСЬКА КУЛЬТУРА – ставлення індивідів до інституцій держави та настанов влади, їхньої законослухняності та критичної вимогливості. Культура громадянськості, на відміну від культури політичності, належить до царини взаємодії населення, з одного боку, та влади – з іншого, а не до сфери протистояння окремих верств одна з одною. Вона характеризується сприйняттям влади не як предмету боротьби й завоювання, а як об'єкту

впливу з приводу захисту інтересів і прав громадян. Громадянська культура виражається у ставленні населення до існуючого порядку, у знанні і визнанні ним суспільних норм, готовності їх дотримуватися. До змісту громадянської культури належать знання людей про їхні права й обов'язки, про влаштування держави, про політичні системи, процедури політичного, зокрема виборчого, процесу.

ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА – це навчання людей тому, як жити за умов сучасної держави, як дотримуватись її законів, але водночас і не дозволяти владі порушувати їхні права, домагатися від неї здійснення їхніх правомірних потреб, як бути громадянином демократичного суспільства.

ГРОМАДЯНСЬКА ПОЗИЦІЯ – система ціннісних і соціальних орієнтацій та настановлень, які характеризують людину як громадянина країни та суспільства.

ПРАВА ЛЮДИНИ – єдині норми для всіх людей без будь-яких дискримінацій, що є основним принципом побудови демократичного, громадянського, відкритого суспільства.

ПРАВОСВІДОМІСТЬ – усвідомлення людьми того, що у їхній взаємодії є прийнятним, тобто таким, що відповідає існуючим правилам і нормам (зокрема, чинним законам), ознакам справедливості й порядку, знання громадян про норми суспільного регулювання.

ЗАКОНОСЛУХНЯНІСТЬ – здатність людини поважно ставитися до існуючих у суспільстві норм, правил суспільного життя, настановлень та імперативів влади; дотримуватись їх, визнавати й шанувати суспільні авторитети, виконувати зобов'язання, покладені на неї громадою.

НАЦІОНАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ – формування гармонійно розвиненої, високоосвіченої, соціальноактивної й національносвідомої людини, що наділена глибокою громадянською відповідальністю, здоровими інтелектуально-творчими і духовними якостями, родинними й патріотичними почуттями, працьовитістю, господарською кмітливістю, підприємливістю й ініціативою.

ІНТЕРКУЛЬТУРНЕ ВИХОВАННЯ – навчання різноманітності культур, виховання поваги та почуття гідності у представників всіх культур, не дивлячись на расове або етнічне походження, сприйняття взаємозв'язку та взаємовпливу загальнолюдського та національного компонентів культури в широкому значенні.

НАЦІОНАЛЬНА СВІДОМІСТЬ ТА САМОСВІДОМІСТЬ ОСОБИСТОСТІ – це усвідомлення себе часткою певної національної (етнічної) спільноти та оцінка себе як носія національних (етнічних) цінностей, що склалися у процесі тривалого історичного розвитку національної спільноти, її самореалізації як суб'єкта соціальної дійсності.

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ – це усвідомлена нацією найбільш актуальна й перспективна мета, на шляху до досягнення якої нація спроможна якнайповніше розкрити й реалізувати свої потенційні можливості, зробити помітний внесок у розвиток людської цивілізації та посісти гідне місце серед інших національних спільнот світу.

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ – усвідомлення людиною своєї належності до певного етносу, нації, усвідомлення своєї близькості з нацією, спорідненості з нею.

ТОЛЕРАНТНІСТЬ – терпляче ставлення до інших, чужих думок, вірувань, політичних уподобань та позицій. Є неодмінною умовою демократичного, правового, стабільного, суспільно-політичного устрою.